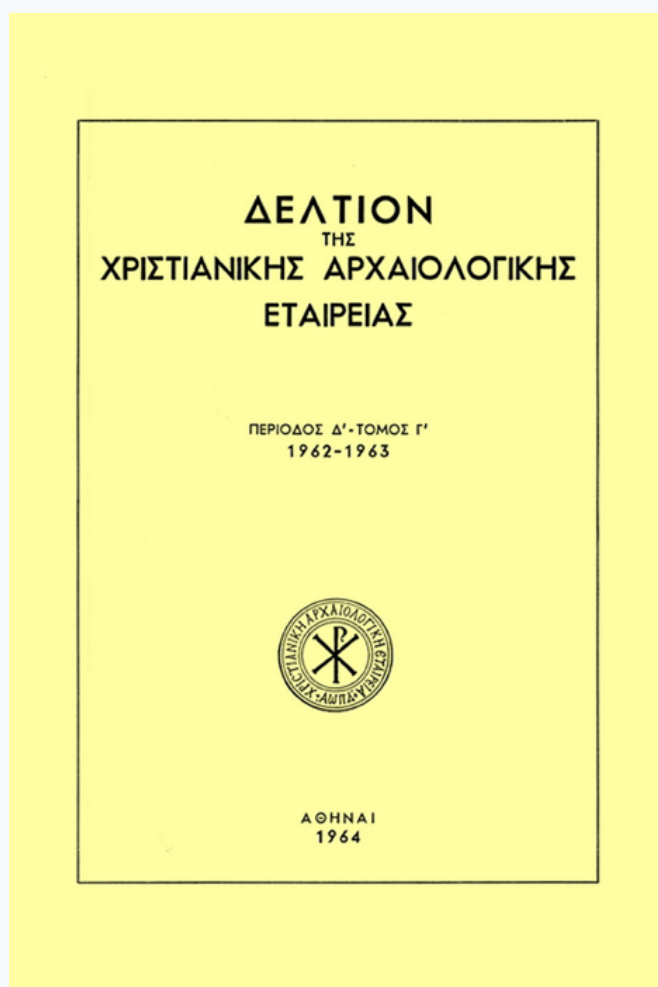

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 3 (1964)

Δελτίον ΧΑΕ 3 (1962-1963), Περίοδος Δ'

Η πρώτη εμπορική παροικία των Βενετών στα Παλάτια (Μίλητος) της Μ. Ασίας (Ένα ελληνικό έγγραφο του 1355) (πίν. 67)

Μανούσος ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

doi: [10.12681/dchae.744](https://doi.org/10.12681/dchae.744)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ Μ. (1964). Η πρώτη εμπορική παροικία των Βενετών στα Παλάτια (Μίλητος) της Μ. Ασίας (Ένα ελληνικό έγγραφο του 1355) (πίν. 67). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 3, 231-240.
<https://doi.org/10.12681/dchae.744>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η πρώτη εμπορική παροικία των Βενετών στα
Παλάτια (Μίλητος) της Μ. Ασίας (Ένα ελληνικό
έγγραφο του 1355) (πίν. 67)

Μανούσος ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

Δελτίον ΧΑΕ 3 (1962-1963), Περίοδος Δ' • Σελ. 231-240

ΑΘΗΝΑ 1964

Η ΠΡΩΤΗ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ ΤΩΝ ΒΕΝΕΤΩΝ ΣΤΑ ΠΑΛΑΤΙΑ (ΜΙΛΗΤΟ) ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ

(Ένα ελληνικό έγγραφο τοῦ 1355)

(Πίν. 67).

Τὸ ἑλληνικὸ ἔγγραφο ποὺ δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορὰ ἐδῶ ἀπὸ τὰ κρατικὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας δὲ μᾶς ἔχει σωθῇ στὸ πρωτότυπό του. Μᾶς ἐσώθηκε σὲ ἀντίγραφο, καταχωρισμένο στὰ ἐπίσημα βιβλία τῶν πράξεων τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης ποὺ εἶναι γνωστὰ ὡς « *Atti antichi* » (A.S.V. — *Duca di Candia* 10 - 11), ἀπ' ὅπου ἔχω ἐκδώσει καὶ θὰ ἐκδώσω καὶ ἄλλα ἐνδιαφέροντα ἑλληνικὰ ἔγγραφα τοῦ ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα. Τὸ φύλλο τοῦ περιγραφικοῦ καταστίχου (τετράδιο 13, χωρὶς σελιδαρίθμηση), ποὺ περιέχει (στὴν πίσω σελίδα του) τὸ ἀντίγραφο αὐτό, εἶναι πολὺ ἐφθαρμένο στὴν ἐξωτερικὴ του πλευρὰ καθέτως (βλ. Πίν. 67), ὥστε οἱ ἀρχικὲς λέξεις κάθε γραμμῆς ἢ νὰ λείπουν τελείως ἢ νὰ εἶναι μισοσβησμένες καὶ δυσδιάκριτες. Προσπάθησα νὰ εἰκάσω καὶ νὰ συμπληρώσω τὶς πρώτες ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα καὶ νὰ διαβάσω τὶς δεύτερες, καταφεύγοντας καὶ στὴ βοήθεια ὑπεριωδῶν ἀκτίνων, ἀλλὰ, καθὼς θὰ δῇ ὁ ἀναγνώστης, ἂν καὶ τὸ μπόρεσα στὶς περισσότερες περιπτώσεις, δὲν ἦταν δυνατό νὰ τὸ πετύχω σὲ ὅλες.

Τὸ ἔγγραφο ἔχει χρονολογία 1355, ἡ ἡμερομηνία του ὅμως μᾶς εἶναι σήμερα ἄγνωστη, γιὰτὶ τὸ μέρος ὅπου ἦταν γραμμένη ἔχει ἀποκοπῇ καὶ ἔτσι δὲ μαθαίνομε παρὰ μόνον πὼς ἡ μέρα τῆς ἐβδομάδας, κατὰ τὴν ὁποία ἔγινε ἡ σύνταξίς του, ἦταν Παρασκευὴ (στ. 6). Ἡ σύνταξη τοῦ ἔγγραφου ἔγινε στὰ Παλάτια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πόλη κτισμένη στὶς ἐκβολὲς τοῦ ποταμοῦ Μαιάνδρου, πάνω στὰ εἰρεῖπια τῆς ἀρχαίας Μιλήτου, ποὺ ἦταν τότε τὸ κυριώτερο λιμάνι καὶ ἐμπορικὸ κέντρο τοῦ μικροῦ τουρκικοῦ ἐμιράτου τοῦ Μεντεσέ¹. Καὶ εἰδικά, τὸ ἔγγραφο γράφτηκε « *ἐν τῷ οἴκῳ* » (= στὸ σπίτι ἢ στὸ κατάστημα;) τοῦ Βενετοῦ ἐμπόρου Francesco Blanco (ποὺ ἀναγράφεται καὶ ἑλληνικά, στ. 6, 18, ὡς *Φρατζέσκο Βλάχο*), μὲ τὸ χέρι τοῦ Ἑλλήνα « Μιχαὴλ τοῦ Μοσχοπούλου » (στ. 20). Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ ἰδιωτικὴ

1. Βλ. τὴν ἐξαίρετη μονογραφία τοῦ Paul Wittek, *Das Fürstentum Mentesche im 13. - 15. Jh.*, Istanbul 1934 (Istanbuler Mitteilungen, herausgegeben von der Abteilung Istanbul des Archäologischen Institutes des Deutschen Reiches, Heft 2), ὅπου (σ. 129 - 133) καὶ γιὰ τὰ Παλάτια (τουρκ. Balat).

σύμβαση, ἀφοῦ ὁ συντάκτης τοῦ ἐγγράφου δὲν ἀναφέρεται ὡς νοτάριος.

Ὁ Bianco ὑπογράφει στὸ τέλος (στ. 20) καὶ ὡς μάρτυρας, μαζί μὲ ἄλλους τρεῖς, τὸν Γαβριήλ Λόγγο (στ. 21, πρβλ. καὶ στ. 18), τὸν Μάρκο (μὲ ἄγνωστο, ἀφανισμένο ἐπώνυμο, στ. 22, πρβλ. καὶ στ. 18-19) καὶ τὸν Michael Acardo (στ. 22, ποὺ ἀναγράφεται καὶ ἑλληνικά, στ. 19, ὡς *Μιχαέλετο Ἀκάροδο*).

Περιεχόμενο τοῦ ἐγγράφου εἶναι μιὰ ἀγοραπωλησία δούλων. Οἱ ἀγοραπωλησίες αὐτὲς ἦταν συνηθισμένες ἐκεῖνη τὴν ἐποχή, τόσο στὴ Μ. Ἀσία, ὅσο καὶ στὴν Κρήτη, ὅπου τὸ δουλεμπόριο ἦταν ἀκμαῖο. Τὰ κατὰστιχα τῶν νοταρίων τῆς Κρήτης, ποὺ βρίσκονται στὰ βενετικά ἀρχεῖα, διασώζουν πολλὰ παρόμοια ἐγγράφα, λατινικά¹. Ἑλληνικά ὅμως ἐγγράφα ἀγοραπωλησίας δούλων, ὅπως τὸ δικό μας, καὶ μάλιστα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς καὶ ἐπὶ πλέον γραμμένα σὲ τουρκοκρατούμενες περιοχὲς τοῦ Βυζαντίου, δὲν ξέρω ἂν σώζονται πολλὰ ἢ καὶ ἂν σώζονται καθόλου. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη λοιπὸν αὐτὴ τὸ ἐγγράφον μας παρουσιάζει ἐνδιαφέρον. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ἐπίσης σ' αὐτὸ πὼς τόσο τὸ ζευγάρι τῶν δούλων, ὅσο καὶ ὁ πωλητὴς τῶν εἶναι Ἑλληνες (καὶ μάλιστα Ἀθηναῖοι), ἐνῶ ὁ ἀγοραστής τῶν εἶναι Βενετὸς (ἴσως ἐξελληνισμένος) ἀπὸ τὸ Χάνδακα τῆς Κρήτης. Ἄλλο ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἐγγράφου εἶναι πὼς ἡ ἀγοραπωλησία συνάπτεται ὑπὸ ὠρισμένους ὅρους: Ὁ Γεώργιος ὁ Ἀθηναῖος πωλεῖ τὸ ζευγάρι τῶν δούλων ποὺ ἔχει στὴν ἐξουσία του (τὸ Γεώργιο Τροῦλλο καὶ τὴ γυναῖκα του Ξένη) στὴν τιμὴ τῶν 46 φλωρίων (δουκάτων) στὸν Ἀντώνιο de Montello (στὰ ἑλληνικά *Μαντέλον*, στ. 7, ἢ *Μανδέλο*, στ. 17)· ὁ ἀγοραστής ὅμως ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωση ν' ἀπελευθερώσῃ τὸ ζευγάρι αὐτὸ μετὰ πέντε χρόνια, ἂν λάβῃ τότε ἀπ' αὐτοὺς 30 φλωρία μονάχα, ἢ νὰ τοὺς ἀπελευθερώσῃ καὶ πρωτύτερα (χωρὶς πάντως νὰ τοὺς ὀφείλῃ ἀποζημίωση γιὰ τὸ διάστημα ποὺ θὰ τὸν ἔχουν ὑπηρετήσῃ), ὅποτεδῆποτε κατορθώσουν νὰ βροῦν καὶ νὰ τοῦ προσφέρουν

1. Βλ. Κωνστ. Δ. Μέρτζιου, *Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας*, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 1-17 ('Ἡ ἀγοραπωλησία Μακεδόνων αἰχμαλώτων ἐν Κρήτῃ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα), ὅπου παρέχεται (σ. 14) καὶ ὁ τύπος τῶν ἐγγράφων τῆς κατηγορίας αὐτῆς. Στὸ μελέτημα τοῦ Ν. Β. Τομαδάκη, *Αἱ περὶ Μακεδόνων σκλάβων ἐν Κρήτῃ εἰδήσεις Ἰωσήφ Βρυεννίου (1401), «Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου»*, Ἀθῆναι 1953, σ. 105-111 συγκεντρώνονται νέες εἰδήσεις γιὰ τὸ δουλεμπόριο στὴν Κρήτη τὸ ΙΔ' αἰῶνα καὶ παρέχεται πληρέστερη βιβλιογραφία. Βλ. ἐπίσης Σπυρ. Μ. Θεοτόκη, *Οἱ σκλάβοι εἰς τὸ Βενετικὸν Κράτος, «Ἑλληνικά»*, τόμ. 6 (1933), σ. 145-148 καὶ τελευταῖα Guido Rizzi, *Servitù medievale di Venezia, «Ateneo Veneto»*, τόμ. 139 (1955), σ. 187-192 καὶ Freddy Thiriet, *La Romanie Vénitienne au moyen âge*, Paris 1959, σ. 314-315, 335 κ.ά. Πρβλ. καὶ Ch Verlinden, *La Crète, débouché et plaque tournante de la traite des esclaves aux XIVe et XVe siècles, «Studi in onore di Amintore Fanfani»*, III (Milano 1962), σ. 593-669. Ὅλα τὰ ἐγγράφα ποὺ ἀναφέρονται στὰ δημοσιεύματα αὐτὰ εἶναι λατινικά.

τὰ 46 φλωρία τοῦ ἀκεραίου τιμήματος. Τέλος, δρίζεται πὼς τὸ παιδί τῶν δούλων αὐτῶν τὸ ἔχει ἥδη ἀπελευθερώσει ὁ πωλητὴς καί, ὡς ἐλεύθερο, δὲν περιλαμβάνεται στὴν ἀγοραπωλησία.

Λίγον καιρό, φαίνεται, μετὰ τὴ σύνταξη τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ὁ Ἀντώνιος de Montello ἔστειλε ἀπὸ τὰ Παλάτια στὸ Χάνδακα τὸ ζευγάρι τῶν δούλων ποὺ ἀγόρασε, μαζί μὲ τὸ παιδί τους, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπίσημη (λατινικὰ γραμμένη) πράξη ποὺ προτάσσεται τοῦ ἑλληνικοῦ ἐγγράφου στὰ παραπάνω βιβλία τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης καὶ ποὺ πρέπει νὰ ἔχη χρονολογία (ὅπως τὴν ἔχω συμπληρώσει, στηριγμένος σὲ ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις)¹ 27 Ἰανουαρίου 1356 (βενετ. ἔτ. 1355). Σύμφωνα μὲ τὴν πράξη αὐτὴ τῆς δουκιῆς καγκελλαρίας, ὁ ἱερέας (presbyter) Ματθαῖος, κάτοικος τοῦ Χάνδακα, ὡς πληρεξούσιος (procurator) τοῦ Ἀντωνίου de Montello (ποὺ εἰκάζομε ἀπ' ἄλλου πὼς θ' ἀπουσίαζε ἀκόμη στὰ Παλάτια)², παρουσίασε στὴν Αὐθεντία τῆς Κρήτης τὸ Γεώργιο Τροῦλλο, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, καὶ τὴ γυναῖκα του Ξένη (μαζί μὲ τὸ παιδί τους, ποὺ τὸ ἔλεγαν Κυριάκο), ποὺ ὁ de Montello τοὺς εἶχε ἀγοράσει στὰ Παλάτια ἀπὸ τὸ Γεώργιο τὸν Ἀθηναῖο, καθὼς καὶ τὸ ἔγγραφο τῆς ἀγοραπωλησίας των. Ζήτησαν τότε καὶ τὰ δυὸ μέρη (ὁ πληρεξούσιος δηλ. τοῦ de Montello καὶ οἱ δυὸ δοῦλοι) νὰ καταχωριστῇ στὰ βιβλία τοῦ Δούκα ἀντίγραφο τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ, γιὰ νὰ δοθῇ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο στὴν ἰδιωτικὴ αὐτὴ συμφωνία ἐπίσημη κατοχύρωση. Ἔτσι, ἡ πρόνοια αὐτὴ ἐγίνε ἀφορμὴ νὰ μᾶς διασωθῇ τὸ παλιὸ καὶ σπάνιο αὐτὸ ἔγγραφο σὲ αὐθεντικὸ ἀντίγραφο. Μιὰ δεύτερη, κατὰ τρεῖς μῆνες μεταγενέστερη, πράξη τῆς δουκιῆς καγκελλαρίας, ποὺ ἔχει προστεθῇ ἐκ τῶν ὑστέρων στὸ τέλος τοῦ ἀντιγράφου αὐτοῦ καὶ ποὺ χρονολογεῖται τὸν Ἀπρίλιο (ἡ μέρα δὲ διακρίνεται) τῆς ἰδίας 9ης Ἰνδικτιῶνος, ἄρα τοῦ ἰδίου ἔτους 1356, μᾶς πληροφορεῖ πὼς ὁ παραπάνω πληρεξούσιος τοῦ de Montello, ὁ πρεσβύτερος Ματθαῖος, δέχτηκε νὰ μεταβιβάσῃ τὸ ζευγάρι αὐτὸ τῶν δούλων στὸ Θωμᾶ Fuscolo (Φώσκολο), μὲ τοὺς ἰδίους ὅρους τοῦ προηγούμενου ἐγγράφου. Ἀπὸ τίς ἀλλεπάλληλες μεταπωλήσεις αὐτὲς ὁ de Montello, ποὺ φαίνεται πὼς ἀσκοῦσε τὸ δουλεμπόριο συστηματικὰ, δὲ μπορεῖ φυσικὰ νὰ μὴν εἶχε κέρδος, ὅσο κι' ἂν δὲν ὁμολογεῖται στὰ ἐπίσημα ἔγγραφα.

Παραθέτω τώρα τὸ ἔγγραφο (μαζί μὲ τὰ προκαταρκτικὰ καὶ τὰ παρεπόμενά του λατινικὰ σημειώματα, ποὺ ἀνάφερα παραπάνω), σὲ διπλωματικὴ ἔκδοση, ἀφοῦ τὸ μόνο σωζόμενο ἐπίσημο ἀντίγραφο ἀντικαθιστᾷ στὴν περί-

1. Βλ. παρακάτω τὴ σημείωση στὸ στ. 1 τοῦ ἐκδιδομένου κειμένου.

2. Στὸ ἴδιο φύλλο τοῦ καταστίχου, ἀπ' ὅπου ἐκδίδω τὸ ἑλληνικὸ ἔγγραφο, καταχωρίζεται, ἀμέσως παρακάτω, ἀντίγραφο ἄλλης ἰδιωτικῆς συμφωνίας ποὺ ἔκαμε ὁ ἴδιος ὁ Ἀντώνιος de Montello μὲ τὸν Ἑβραῖο τοῦ Χάνδακα Ἡλία καὶ τὴ νύφη του Καλή, στίς 15 Ἰανουαρίου 1356 (βενετ. ἔτ. 1355) στὰ Παλάτια, ὅπου ἄρα βρισκόταν ἀκόμη ὡς τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ τοῦλάχιστο.

πτωσή μας τὸ χαμένο πρωτότυπο. Σημειώνω στιγμὲς κάτω ἀπὸ τὰ γράμματα πού διόβασα μὲ μεγάλη δυσκολία καὶ χωρὶς ἀπόλυτη βεβαιότητα καὶ ἐπιτάσσω μερικὲς σημειώσεις, πού ἔχουν σκοπὸ νὰ δικαιολογήσουν τίς συμπληρώσεις μου.

(Archivio di Stato di Venezia — *Duca di Candia* 10 : *Atti antichi* 1, τετράδ. 13, χωρὶς σελιδαρίθμηση).

[*Die XXVij*] J[*anuarij*, in]dictione *Viiiij MCCClo*

²[*Presbyter Matheus*], *procurator Antonij de Mantello, habitator Candide, presentavit Georgium Trullo, de Athenis, et Xenii, eius uxorem, cum vno* ³[*fantullo nomin*]e *Chiriacho, quos dictus Antonius redemit in Palatia a quodam Georgio Athineo cum certis modis et condicionibus notatis* ⁴[*in quadam cedula*] *cum subscriptione testium, que lecta fuit partibus antedictis et confitentur partes esse uerum id quod in ea continetur, cuius tenor* ⁵[*est*] *talis.*

Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χ(ριστο)ῦ ἀμήν. ἐν ἔτι χιλιοστῷ τριακοσιοστῷ πεντικοστῷ πέμπτῳ ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ⁶[.....], ἡμέρα Παρασκευῇ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ μισερ Φρατζέσκῳ Βλάχῳ εἰς τὰ Παλάτια. Ἐγὼ Γεώργιος ὁ Ἀθηναῖος πιπράσκω ⁷[εἰς τὸν Ἀντώνιον τὸν Μαντέλον τὸν δουλον μου, ὃν ὠνησάμην ἐξ οἰκείων πόνων καὶ αναλωμάτων, τὸν Γεώργιον τὸν Τρούλλον τὸν ἀπ' Ἀθήνας] ⁸[μετὰ καὶ τῆς συμβίον αὐτοῦ Ξένης ὀνομασμένης, εἰς φλωρία τεσσαρακονταεξ. καὶ ποιῶ συμφωνίαν μεταυτοῦ. Ἐπειδὴ πολλὰ ⁹[ἡγάλωσα διὰ τὴν ἀγωγρὰν αὐτῶν καὶ ἐξ ἐκείνων ἀφήκα διὰ τὴν ψυχὴν μου ὥς ἵνα δουλεύσει τὸ ἀνδρόγιον τὸ εἰρημένον] ¹⁰[τὸν ἄνωθεν τὸ Μαντ]έλλον χρόνους πέντε. Καὶ μετὰ τούτους τοὺς πέντε χρόνους νὰ ἐπιδίδει ὁ εἰρημένος Γεώργιος ὁ ¹¹[Τρούλλος εἰς τὸν εἰρη]μένον [Ἀντώνιον τὸν Μαντέ]λλον φλουρία τριάκοντα, τὰ δεκαεξ νὰ τῆς τα χαρίζει· εἰς γὰρ τεσσαράκονταεξ ¹²[ὠνησάμην αὐτούς]. Εἰ δὲ καὶ ἔλθῃ ἀπὸ τῶν τῶν γὰρ κανεὶς ἄνθρωπος ἢ ἀπάλλοθεν, νὰ τὸν δώσουν καρτζία νὰ εὐγεί ἢ αὐτὸς νὰ ¹³[δίδῃ] ὅσῳ εὖρει τὰ φλωρ[ία τῆς] ἄλλης τιμῆς τὰ τεσσαράκονταεξ νὰ ἔνει ἐλεύθερος. καὶ ὥσον ἂν ¹⁴[δουλεύσει] αὐτοῦ, [νὰ] ἔνει ἢ δούλευσις προίκα καὶ νὰ μηδὲν ἀπετεῖ τίποτις χάρις τοῦ κόπου του. ¹⁵[Τὸ δὲ παι]δῖον τοῦ Γεωργίου τοῦ Τρούλλου ἐλευθέρωσα ἐγὼ καὶ ἔστιν ἔξω ἀπὸ τὴν παρούσαν συμφωνίαν εἰς πάσαν ¹⁶[ὄρεξιν καὶ] θῆλησιν αὐτοῦ ὥς ἐλεύθερον καὶ ἀκαταδούλωτον καὶ οὐδὲ ὁ εἰρημένος κὺρ Ἀντόνιος ἔχει εἰς αὐτὸν τὴν τυχου ¹⁷[σαν ἐξουσίαν]. καὶ ἔτροντον ἐ[γέ]νετον μὲ] ἄλλην ὄρεξιν καὶ θέλησιν τοῦ κὺρ Ἀντονίου του τε Μανδέλω. ἐπὶ παρουσία τῶν κ¹⁸[κλημένων] ἀξιολίστων μαρτύρων τοῦ τε μισερ Φρατζέσκο Βλάχῳ καὶ κὺρ Γαβρηήλ Λόνγκῳ καὶ Μάρκῳ ¹⁹[.....] τῶν παρατυχόντων καὶ ἀσφαλισάντων ταῖς οἰκείαις ὑπογραφαῖς συνάμα τοῦ κὺρ Μιχε-

λετω Ακαρδω ²⁰ [καὶ] τοῦ γεγραφοῦτος ταύτην Μιχαὴλ τοῦ Μοσχοπούλου.
Io Francesco Blanco testemio clamadho de questo soura scripto.

²¹[Ἐγὼ] Γαβριήλ ὁ Δόγγος ὁμολογῶ ὅτι εἶμαι μάρτυρας παρακαλετός
 εἰς τὴν ἄνωθεν διλουμένην γραφήν.

²²[Ἐγὼ Μάρκος ὁ.....] μαρτυρῶν ὑπέγραφα. *Ego Michael Acardo testis
 suprascriptst rogatus.*

²³[Die.....] *aprilis, indictione nona, suprascriptus presbyter Matheus,
 procurator suprascripti Antonii, fuit contentus dedisse et obligasse ser
 Thome Fuscolo suprascriptum Georgium et eius uxorem* ²⁴[*cum mod*]is et
condicionibus suprascriptis in scriptura greca.

1. [*Die XXVij*] *J[anuarij, in]dictione*. Συμπλήρωσα ἔτσι τὴν ἡμερομηνία, γιατί
 στὸ κατάστιχο, τόσο τὰ ἀμέσως προηγούμενα, ὅσο καὶ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔγγραφα
 ἔχουν τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ 27 Ἰανουαρίου.

2. [*Presbyter Matheus*] συμπλήρωσα κατὰ τὸ στ. 23.

3. [*fantullo nomin*]e συμπλήρωσα σύμφωνα μὲ τὸ ἀμέσως ἐπόμενο παραπλήσιου
 τύπου (ἀνέχδοτο) ἔγγραφο (βλ. παραπάνω, σ. 233, σημ. 2), ποὺ ἔχει ἀντίστοιχα :
cum uno fantullo ipsius Calli nomine Elia.

4. [*in quadam cedula*] συμπλήρωσα σύμφωνα μὲ τὸ ἴδιο ἔγγραφο, ποὺ ἔχει αὐτὴ
 τὴ φράση στὸ ἀντίστοιχο σημεῖο.

5. *τριακοσιστῶ* διώρθωσα : *τριακοστῶ* τὸ ἀντίγραφο.

6. [.....] στὴ θέση αὐτὴ θὰ ὑπῆρχε ἡ ἡμερομηνία.

7. [*εἰς τὸν Ἀντώνιον τὲς*] συμπλήρωσα κατὰ τοὺς στ. 2, 3, 16, 17. Τὸ ἴδιο ἔκαμα
 καὶ στὸ στ. 11.

8. [*μετὰ καὶ τῆς συμβίου αὐ*]τοῦ συμπλήρωσα κατὰ τὸ στ. 2 : *ei Xenī, eius
 uxorem.*

9. [*ἡγάλωσα διά*]. Δὲν εἶμαι ἐντελῶς βέβαιος γιὰ τὴ συμπλήρωσή μου, ποὺ
 στηρίζεται στὸ ἀναλωμάτων τοῦ στ. 7.

10 - 11. Οἱ μικρὲς αὐτὲς συμπληρώσεις νομίζω πὼς εἶναι ἀσφαλεῖς.

12. [*ὠνησάμην αὐτοῦς*] συμπλήρωσα κατὰ τὸ στ. 7 : *ὦν ὠνησάμην.*

13. [*δίδῃ*] συμπλήρωσα κατὰ τὸ δώσουν τοῦ στ. 12.

14. [*δουλεύσῃ*] συμπλήρωσα κατὰ τὸ δουλεύσει τοῦ στ. 9 καὶ κατὰ τὸ δούλευσις
 τοῦ στ. 14.

15. [*Τὸ δὲ παι*]δίων συμπλήρωσα κατὰ τὸ στ. 3.

16. [*ὄρεξιν καὶ*] συμπλήρωσα κατὰ τὸ στ. 17.

17. [*ἐξουσίαν*]. Ἡ συμπλήρωσή μου νομίζω πὼς στηρίζεται ἀπὸ τὸ νόημα τῶν
 στ. 15 - 16.

18. *κε*[*κλημένον*] συμπλήρωσα κατὰ τὸ *clamadho* τοῦ στ. 20.

19. [.....] λείπει προφανῶς τὸ ἐπώνυμο τοῦ Μάρκου.

22. [*Ἐγὼ Μάρκος.....*] συμπλήρωσα τὸ βαπτιστικὸ κατὰ τὸ στ. 18. Θ' ἀκολου-
 θοῦσε καὶ ἐδῶ τὸ ἐπώνυμο.

Τὸ ἐκδιδόμενο ἔγγραφο παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ὄχι μόνο γιατί εἶναι
 σπανιώτατο στὸ εἶδος του, ὅπως εἴπαμε καὶ παραπάνω, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ

πιὸ παλιὰ σωζόμενα ἑλληνικὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης, ἀλλὰ καὶ γιατί μᾶς προσφέρει μιὰν πολύτιμη ἱστορικὴ μαρτυρία γιὰ τὴν πρώτη ἐγκατάσταση καὶ δραστηριότητα τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων (ἰδίως τῆς βενετοκρατούμενης Κρήτης) στὰ Παλάτια, ἥδη τὸ 1355. Καὶ ἡ μαρτυρία αὕτη ἔρχεται νὰ ἐπικυρώσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὶς τόσο λιγοστὲς εἰδήσεις πού κατέχομε ὥς τώρα γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

Ἀπὸ τὶς εὐστοχες παρατηρήσεις τοῦ W. Heyd¹ καὶ τὴν εἰδικὴ μονογραφία τοῦ P. Wittek² μᾶς ἦταν γνωστὸ πὼς τὸ τουρκικὸ ἐμιράτο τῶν Παλατίων ἢ τοῦ Μεντεσὲ εἶχε ἐξελιχθῇ, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνα, σὲ σημαντικὴ ἐμπορικὴ ἀγορά, ἀλλὰ καὶ σὲ ἀληθινὴ φωλιά ἐπικίνδυνων κουρσάρων καὶ πὼς ἡ Βενετία, γιὰ νὰ προστατεύσῃ τὶς γειτονικὲς ἀποικίαις τῆς καὶ συγχρόνως νὰ διεισδύσῃ ἐμπορικὰ καὶ στὴν περιοχὴ αὐτή, καλλιέργησε φιλικὲς σχέσεις μὲ τοὺς ἡγεμόνες του καὶ συνῆψε μ' αὐτοὺς — χρησιμοποιοῦντας πάντα τὸ Δούκα τῆς Κρήτης — διάφορες συνθήκες κατὰ καιροῦς. Σὲ μιὰν ἀπ' αὐτές, τὴ συνθήκη τῆς 24 Ἰουλίου 1403³, γίνεται λόγος γιὰ μιὰ παλιότερη συνθήκη πού ἔγινε τὸν καιρὸ τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης Marino Morosini καὶ πού δὲ μᾶς ἔχει σωθῇ καὶ τὸ μόνο πού ξέρομε γι' αὐτὴν εἶναι ἡ λεπτομέρεια πού προστίθεται στὸ ἴδιο μέρος, ὅτι παραχωρήθηκε τότε στοὺς Βενετοὺς στὰ Παλάτια ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Νικολάου μὲ τὴν ἐνορία τῆς⁴. Ὁ Heyd καὶ ὁ Wittek δέχτηκαν σωστὰ πὼς ἡ πρώτη αὕτη συνθήκη πρέπει νὰ ἔγινε μεταξὺ 1352 καὶ 1355, ὅποτε εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Marino Morosini χρημάτισε Δούκας τῆς Κρήτης γιὰ δεύτερη φορὰ⁵. Καὶ

1. W. Heyd, *Histoire du commerce au Levant au moyen âge*, édition française refondue et considérablement augmentée par l'auteur, ... par F. R. Ra y n a u d, Leipzig 1936, τόμ. I, σ. 544-546 καὶ τόμ. II, σ. 353-354.

2. P. Wittek, ὁ.π., σ. 70, 181. Ἡ ἀνακοίνωση τοῦ φίλου συναδέλφου κ. F. Thiriet, *Les relations entre la Crète et les émirats turcs d'Asie Mineure au XIVe siècle (vers 1330-1370)* δὲν ἐτυπώθηκε ἀκόμη· βλ. μονάχα σύντομη περίληψή της στὸ τεῦχος XIIe Congrès International des Études Byzantines. Ochride 1961. *Résumés des Communications*, Belgrade - Ochride 1961, σ. 107-108. Ἡ μελέτη αὕτη, πού θὰ διαφωτίσῃ πληρέστερα τὸ ζήτημα, στηρίζεται κυρίως στὸ κατάστιχο «*Deliberazioni del Maggior Consiglio di Candia, 1344-1362*» (A.S.V. — *Duca di Candia* 12).

3. Βλ. τὴν ἔκδοση (G. M. Thomas - R. Predelli,) *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, τόμ. II, Venetiis 1899, ἀριθ. 160, σ. 293-296.

4. Βλ. αὐτόθι, σ. 295: «*Item, debeo [ὁ ἐμίρης τοῦ Μεντεσὲ] dare ecclesiam magni Nicolaj cum tota sua diocesi, quemadmodum data fuit in tempore pacis que fuit facta in tempore domini duche Marini Mauroceno, ut habeant eam ecclesiam Veneti*».

5. W. Heyd, ὁ.π., τόμ. I, σ. 545-546 καὶ P. Wittek, ὁ.π., σ. 70. Ὁ Marino Morosini χρημάτισε γιὰ πρώτη φορὰ Δούκας Κρήτης μεταξὺ 1329-1331, ἡ χρονολογία ὅμως αὕτη ἀποκλείεται γιὰ πολλοὺς λόγους.

πραγματικά, οί νεώτερες έρευνες του F. Thiriet έφεραν σέ φώς έγγραφο τής τοπικής Γερουσίας του Χάνδακα πρὸς τήν Αὐθεντία τής Κρήτης, μέ χρονολογία 15 Αὐγούστου 1352, σχετικό μέ τις διαπραγματεύσεις πού ή τελευταία διεξήγε τότε μέ τόν έμύρη τῶν Παλατίων, γιά νά εξασφαλίση έμπορική έλευθερία στο έμιρᾶτο αὐτό καί ν' ἀνακόψη τήν πειρατεία¹. Ἀλλά καί ὁ A. T. Luttrell, πού έρεύνησε επίσης τόν ἴδιο κώδικα τῶν ἀποφάσεων του Μείζονος Συμβουλίου του Χάνδακα, παραπέμει σέ έγγραφα τῶν ἐτῶν 1352 - 1355, πού ἀναφέρονται στίς ἀλλεπάλληλες διαπραγματεύσεις του Δούκα τής Κρήτης γιά τή σύναψη συνθήκης μέ τοὺς Τούρκους τόσο του Θεολόγου (Ἐφέσου), ὅσο καί τῶν Παλατιῶν, καθὼς καί σέ μιὰ κρητική πρεσβεία του Ἀπριλίου του 1356, πού πῆγε ἐκεῖ γιά νά ρυθμίση διάφορα ζητήματα σχετικά μέ τή συνθήκη πού εἶχε ἤδη συναφθῇ². Ἐπομένως ή συνθήκη εἶχε γίνει πρὸ του Ἀπριλίου 1356. Σωστά επίσης παρατηρήθηκε³ πὼς τότε πιθανώτατα, μέ τή συνθήκη αὐτή του 1352/1355, ἰδρύθηκε γιά πρώτη φορά στά Παλάτια καί βενετικό προξενεῖο, πού ή ὑπαρξή του εἶναι θετικά μαρτυρημένη σέ έγγραφο του 1355. Τὸ έγγραφο αὐτό, τής 13 Ἀπριλίου 1355⁴, εἶναι γράμμα του Βενετοῦ προξένου τής γειτονικῆς Ἐφέσου (Altoluogo = Θεολόγου), πού ἀναφέρει πὼς βοήθησε δυὸ ἐμπόρους ἀπὸ τήν Ἀγκῶνα πού εἶχαν ἔλθει στήν Ἐφεσο γιά τήν ἀγορά σιταριοῦ καί πὼς τοὺς ἔστειλε στά Παλάτια μέ συστατικά γράμματα γιά τόν ἐκεῖ πρόξενο καί γιά τὸ Βενετὸ Francesco Blanco⁵. Καί ὁ μὲν Βενετὸς πρόξενος αὐτὸς τῶν Παλατιῶν, πού δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομά του, εἶναι, καθὼς πιστεύω, ὁ Νικόλαος Pisani, πού ἀναφέρεται σέ ἀπόφαση τής βενετικῆς Γερουσίας τής 7 Ἰουλίου του ἐπομένου ἔτους 1356⁶, μέ τήν κατηγορία μάλιστα ὅτι συμπεριφέρεται ἄσχημα πρὸς τοὺς ἐκεῖ Βενετοὺς ἐμπόρους⁷. Ὁ δὲ Francesco

1. Freddy Thiriet, *La Romanie Vénitienne au moyen âge*, σ. 207 καί σημ. 3.

2. A. T. Luttrell, *Venice and the Knights Hospitaliers of Rhodes in the Fourteenth Century*, « Papers of the British School at Rome », τόμ. XXVI (1958), σ. 205 (καί σημ. 103).

3. W. Heyd, ὁ.π., τόμ. I, σ. 545.

4. R. Predelli, *I libri commemoriali della Republica di Venezia*, registi, τόμ. II, Venezia 1878, σ. 231, ἀριθ. 85.

5. «...I due anconitani si recarono quindi a Palacia con sue commendatizie per quel console e pel veneziano Francesco Blanco...» (αὐτόθι).

6. Δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν Σπυρ. Μ. Θεοτόκη, Θεσπίσματα τής Βενετικῆς Γερουσίας 1281 - 1385 (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν - Μνημεῖα τής Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμ. Β', τεύχ. 2), ἐν Ἀθήναις 1937, σ. 32 - 34 (ἀριθ. 29).

7. «...Quia ducha et consilarii Crete per suas litteras nobis scripserunt quod quidam Nicoletus Pisani, consul nostrorum in Palatio, male tractat mercationes et fideles nostros, asserendo quod, quando ammonentur de malefactis, dicit verba turpia et inepta contra honorem domini...» κλπ. (αὐτόθι, σ. 33 - 34).

Blanco, δὲν εἶναι βέβαια ἄλλος ἀπὸ τὸν Francesco Blanco τοῦ δικοῦ μας ἑγγράφου, ἑγγράφου ποὺ ἔχει μάλιστα συνταχθῇ, καθὼς εἶδαμε, «ἐν τῷ οἴκῳ» του, καὶ ἀκριβῶς τὴν ἴδια ἐκείνη χρονιά 1355. Ἔτσι λοιπὸν τὸ ἑγγραφὸ μας εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα δικαιοπρακτικὰ ἑγγραφα — καὶ τὸ μόνον γνωστὸ σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα — ποὺ ἔγιναν στὰ τουρκοκρατούμενα Παλάτια, ἀνάμεσα σὲ χριστιανούς, μέσα στὴν περιοχὴ τῆς νεοῦδρουτῆς βενετικῆς ἐμπορικῆς παροικίας.

Ἀπὸ τὰ ὀνόματα καὶ ἀπὸ τὶς ὑπογραφὰς καὶ τῶν λιγοστῶν αὐτῶν προσώπων ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἑγγράφο φαίνεται καθαρὰ ἡ μικτὴ σύνθεση τῆς παροικίας αὐτῆς τῶν χριστιανῶν ἐμπόρων, ποὺ τοὺς εἶχε ἐλκύσει ἐκεῖ, ἄλλους γιὰ μόνιμη ἐγκατάσταση καὶ ἄλλους προσωρινὰ ἢ διαβατικά, ἢ δίψα τοῦ κέρδους: μερικοὶ ἦταν γνήσιοι Βενετοὶ ἢ Βενετοὶ τῆς Κρήτης, ὅπως ὁ Blanco, ὁ de Montello καὶ ὁ Acardo (ποὺ ὑπογράφουν ἰταλικά) καὶ ἄλλοι ἦταν Ἕλληνες, ὅπως ὁ Γεώργιος ὁ Ἀθηναῖος καὶ ὁ (ἐντόπιος ἴσως, Μικρασιάτης) συντάκτης τοῦ ἑγγράφου Μιχαὴλ Μοσχόπουλος. Βέβαια τὰ πρόσωπα αὐτὰ δὲ θὰ ἦταν τὰ μόννα μέλη τῆς παροικίας αὐτῆς. Σ' ἓνα τόσο πολυσύχναστο λιμάνι καὶ κέντρο τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἰδίως ἐμπορίου, ὅπως ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὰ Παλάτια, συνέρρεαν πολλοὶ χριστιανοὶ ἔμποροι καὶ ἀπὸ τῇ Δύση καὶ ἀπὸ τὶς μὴ τουρκοκρατούμενες χῶρες, τὴν Κρήτη, τὴ Ρόδο κλπ.¹ Ἀξίζει πάντως νὰ σημειώσωμε τελειώνοντας πὼς ἀπὸ τὰ πεντέξη τυχαῖα αὐτὰ πρόσωπα τοῦ ἑγγράφου μας τὰ δυό, ὁ Blanco καὶ ὁ de Montello, τυχαίνει νὰ μᾶς εἶναι γνωστὰ καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές. Ὁ Francesco Blanco, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μνεῖα του στὸ παραπάνω γράμμα τοῦ προξένου τῆς Ἐφέσου, τῆς 15 Ἀπριλίου 1355, μνημονεύεται καὶ σὲ ἀπόφαση τῆς βενετικῆς Γερουσίας τῆς 22 Δεκεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους 1355², μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι καθυστερεῖ τὴν πληρωμὴ 1.200 ὑπερπύρων στὸ δημόσιο ταμεῖο τῆς Κρήτης γιὰ 16.208 μοδίους σιταριοῦ ποὺ τοῦ εἶχε παραδώσει ὁ ὑπάλληλος τοῦ ταμείου αὐτοῦ Francesco da Fermo. Ὅσο γιὰ τὸν Ἀντώνιο de Montello, τὸν ἀγοραστὴ τῶν δούλων, τὸν συναντοῦμε, δέκα χρόνια ἀργό-

1. Πληροφορίες γιὰ τὴν ἐπικοινωνία τῶν Παλατίων μὲ τὴν Κρήτη καὶ τὴ Ρόδο κατὰ τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἐποχὴ αὐτὴ (στὰ χρόνια τοῦ μητροπολίτη Ρόδου Νείλου τοῦ Διασορίνου, 1357 - 1368) βρίσκονται, ὅπως παρατήρησε προφορικὰ καὶ ἡ κ. Ἑλένη Γλύκατζη - Ahrweiler κατὰ τὴν ἀνακοίνωση τοῦ κ. Thiriet στὸ IB' Βυζαντινολογικὸ Συνέδριον τῆς Ἀχρίδας (βλ. παραπάνω, σ. 236, σημ. 2), καὶ σ' ἓνα ἄλλο ἑλληνικὸ κείμενο, τὴ διήγηση γιὰ τὰ θαύματα τοῦ Ἀγ. Φανουρίου (Acta Sanctorum Maii, τόμ. VII, ἔκδ. G. Henschen καὶ D. Papebroch, Venetiis 1739, σ. 37 - 43). Μὲ τὸ κείμενο αὐτὸ γενικώτερα ἀσχολεῖται σὲ προσεχῇ μελέτῃ τῆς ἡ δ'ς Ἑλ. Ζαχαριάδου.

2. Βλ. τὴν περίληψή της στὸ βιβλίον τοῦ F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, τόμ. I, 1329 - 1399, Paris 1958, σ. 79, ἀριθ. 281.

τερα, στή Ραγούζα, νὰ παρουσιάζεται, τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1365, σὶὸ Ρέκτορα τῆς πολιτείας καὶ νὰ δηλώνῃ πὼς, σύμφωνα μὲ διαταγὴ ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὴν Αὐθεντία τῆς Κρήτης, ἦρθε νὰ ἐγκατασταθῇ ὁριστικὰ στὴ μακρυνὴ αὐτὴ δαλματικὴ πολιτεία¹.

Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

1. Βλ. Β. Κρεκιά, Dubrovnik (Raguse) et le Levant au moyen âge, Paris 1961, σ. 205, ἀριθ. 253: « 17 septembre 1365. - « Antonius de Montello » de Candie se présente devant le recteur ; il est venu à Raguse « ad standum » selon l'ordre qui lui a été donné par son gouvernement (« dominatione ») ». Πρβλ. καὶ σ. 137 (ἀριθ. 48) καὶ 127, ὅπου ὁ Κρεκιά ὑποθέτει πὼς πρόκειται ἴσως γιὰ ἐξορία, ὕστερα ἀπὸ τὴν κρητικὴ ἀποστασία τοῦ 1363.

R É S U M É

LA PREMIÈRE COLONIE COMMERCIALE DES VÉNITIENS À PALATIA (MILET) DE L'ASIE MINEURE

(Un document grec de 1355)

(Pl. 67).

L'auteur publie et commente un acte de vente de deux esclaves (en grec), de 1355, d'après une copie officielle, datée du 27 janvier 1356 et conservée dans les Archives d'État de Venise (*Duca di Candia* 10: *Atti antichi* 1, cahier 13). Par cet acte (un des plus anciens de son genre qui nous ont été conservés en langue grecque), rédigé par Michel Moschopoulos à Palatia, le port principal de la petite principauté turque (émirat) de Mentéché (en Carie de l'Asie Mineure), Georges Athinéos (= Athénien) vend à Antoine de Montello, marchand vénétocrétois de Candie, Georges Troullos et sa femme Xéni, esclaves athéniens, devant quatre témoins (François Blanco, Gabriel Longos, Marc X et Michel Acardo). Ce document constitue un intéressant témoignage de l'activité de la petite colonie commerciale de Venise établie à Palatia aussitôt après le traité qui fut conclu, comme nous le savons par d'autres sources, entre le seigneur turc de cette région et le duc de Crète Marino Morosini (1352-1355).

M. J. MANOUSSAKAS